

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA DE ARTE DIN TÎRGU-MUREȘ

PEDAGOGIA TEATRALĂ.
APLICABILITATEA, UTILITATEA ȘI EFICACITATEA MIJLOACELOR
PEDAGOGIEI TEATRALE ÎN CERCETARE PRACTICĂ

Teză de doctorat (rezumat)

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Sorin-Ion Crișan

DOCTORAND:

Alina-Maria Perța

Tîrgu-Mureș

2013

Cuprins

Introducere	2
1. Cadrul teoretic	3
1.1. Teatrul și pedagogia	3
1.2. Obiectul pedagogiei teatrale.....	4
1.3. Mijloacele pedagogiei teatrale	6
1.3.1. Drama și teatrul ca procedee.....	6
1.3.2. Spectacolul de teatru.....	7
1.3.3. Jocul în pedagogia teatrală: joc, exercițiu și improvizație.....	8
1.4. Parametrii pedagogiei teatrale.....	9
2. Cadrul practic	9
2.1. Argument	9
2.2. Stadiul actual al cercetărilor.....	9
2.3. Obiective	10
2.4. Metodologie	11
2.5. Demers investigativ.....	11
2.6. Discurs interpretativ	12
2.7. Limitele cercetării	15
2.8. Viitoare direcții de cercetare	16
Concluzii.....	16
Bibliografie.....	18

Introducere

*"Îmi place la teatru,
Să despici firul în patru
Și îmi place să mă joc
Fiindcă așa simt că mă coc
Și devin om înțelept
Ca să iau viața în piept"*¹

Lysander, elev în clasa a IV-a, Făgăraș, 2013

Prezenta cercetare este rezultatul unei intense preocupări cu privire la rolul teatrului în societate, dincolo de teatru ca spectacol, începând cu procesul de creație, de analiză și de introspecție psihologică, până la efectele colaterale ale teatrului ca formă de manifestare și de exprimare a individului, precum și de receptare, de asimilare și de prelucrare a codurilor și a mesajelor teatrale. Lucrarea se concentrează, așadar, asupra pedagogiei teatrale, asupra instrumentarului și a dimensiunii formatoare a teatrului, precum și a valorii acestuia ca mijloc și ca factor didactic de stimulare și de dezvoltare a personalității, atât la nivel de formă, cât și de conținut.

În acest scop, sunt prezentate atât perspective teoretice, cât și un studiu explorator, care supune verificării aplicabilitatea, utilitatea și eficiența mijloacelor pedagogiei teatrale ca metodă complementară de pregătire în vederea facilitării integrării absolvenților în câmpul muncii și a unei colaborări de succes pe plan profesional, într-un domeniu de activitate din sfera celor cu profil preponderent real.

Lucrarea își propune să identifice și să atragă atenția asupra posibilităților de care dispune pedagogia teatrală ca metodă de formare și se adresează atât aceluși public compus din specialiști și experți în domeniul teatrului, al artelor, al pedagogiei, al sociologiei sau al psihologiei, cât și unui public larg, compus din persoane dornice să se informeze asupra posibilităților practicii pedagogiei teatrale și să îi înțeleagă mecanismele sau să experimenteze tehnici specifice acestui domeniu.²

---

¹ Text scris de Lysander, elev în clasa a IV-a, Făgăraș, aprilie 2013, în legătură cu *Atelierele de Teatru ca joc și metodă de formare*, coordonator: Alina Perțea, organizator: Asociația pentru Valorizarea Educației, Făgăraș,

² v. „[...]scrierile din domeniul științelor socio-umane țintesc spre un public cât mai larg, nu se adresează doar cercului restrâns al specialiștilor” în Septimiu Chelcea, *Metodologia elaborării unei lucrări științifice*, București, Editura Comunicare.ro, 2003, p. 24

1. Cadrul teoretic

Datorită faptului că pedagogia teatrală este dependentă atât de dezvoltarea artei teatrale, cât și de viziunile pedagogice, didactice și politice asupra proceselor de educație, aceasta întâmpină în continuare probleme de delimitare și de identificare ca știință independentă în raport cu domeniile științei teatrale, al pedagogiei și al pedagogiei mediatice.³ Pornind de la acest considerent, au fost apreciate ca utile o retrospectivă privitoare la identificarea calității instructiv-formativă a fenomenului teatral în context istoric și o incursiune cu privire la metode de educație și instruire, mijloace și funcții didactice, cu scopul de a facilita înțelegerea angrenajelor de funcționare a practicii pedagogiei teatrale, a relației dintre cele două domenii și a contura o imagine asupra rădăcinilor, asupra principalelor motivații și ținte ale pedagogiei teatrale.

1.1. Teatrul și pedagogia

În primele capitole ale acestei lucrări s-a evidențiat că între teatru și pedagogie a existat, chiar înainte de conceptualizarea terminologică și metodologică a acestora, un ideal comun, acela al susținerii unei cauze în folosul umanității. Indiferent că este vorba despre ritualuri, despre cult, despre religie, despre filosofie ori despre politică, aceste două domenii s-au regăsit în rândul instrumentelor de intervenție la nivel social. O altă idee subliniată este aceea că teatrul și-a revendicat în mod repetat atributul de moralizator, de arbitru contemplator, ascuns sau deliberat, între bine și rău, cinste și neleguire, virtute și diferite moravuri etc., precum și de mediator – formator al omului în raport cu sinele și cu societatea din care face parte. Nesupunându-se unei conceptualizări de ordin pedagogic riguros delimitate, teatrul și-a asumat un rol de oglindă socială și a transmis, într-un mod artistic, valori morale, etice, estetice, culturale și civice, a surprins curente filosofice, date istorice și momente definitorii din evoluția civilizației. Teatrul a pledat pentru stimularea gândirii, pentru înțelegerea „funcționării” individului și a rețelei sociale, în scopul unei conviețuiri productive, eficiente și în final, fericite. Cu toate că valoarea atribuită acestor termeni – fericire și eficiență – a suportat modificări în filtrele unor societăți diferite, fiind întotdeauna imagini și reflecții asupra unor idealuri absolute și interpretabile cu factori generatori determinați de context, teatrul a încercat, în mod repetat, să aducă în atenția civilizației marcate de diferite *mecanisme sociale bolnăvicioase* omul ca ființă umană între oameni.

---

³ v. Beatrix Wildt, Ingrid Hentschel, Johannes Wildt, *Theater in der Lehre: Verfahren - Konzepte – Vorschläge*, Muenster, Editura Lit, 2008, p. 141.

Pe de altă parte, s-a observat că, de-a lungul timpului, pedagogia a fost interesată de fenomenologia specifică artei. Jocul, drama și spectacolul de teatru au devenit, în arealul pedagogiei, unelte de lucru și metode în activități instructiv-educative și scopuri didactice, atât în ceea ce privește sistemul educațional și educația estetică, cât și independent de acestea, în formule pedagogice sustenabile și permanente.

1.2. Obiectul pedagogiei teatrale

Pedagogia teatrală își propune să ocupe acest spațiu aflat la granița dintre pedagogie și teatru, acolo unde funcțiile și mijloacele artistice și pedagogice se întrepătrund, ba chiar se contopesc. Ea se situează la nivelul „metodelor și scopurilor pedagogice și artistice urmărite prin intermediul teatrului, al dramei, al performance-ului și al dramei creative”.⁴

În căutarea unei definiții complexe și relativ complete cu privire la domeniul de activitate al pedagogiei teatrale sunt descoperite o serie de relatări, care datorită permanenței dezvoltării a acestui domeniu – atât din punct de vedere al abordării, cât și al aplicabilității, se răsfrâng în imposibilitatea unei delimitări absolute.⁵ Dovedindu-se o „modalitate independentă de formare estică și socială” tot mai utilă în demersuri educaționale,⁶ pedagogia teatrală se referă, în linii mari, la „educație înspre, pentru și prin teatru.”⁷

Educația înspre teatru are în vedere mijloacele utilizate de instituțiile de învățământ și de teatru în vederea atragerii potențialului public, precum și eforturile de receptare, de relaționare și de mediere între spectacol și spectatori.⁸ Retrospectiva cu privire la evoluția teatrului a evidențiat faptul că teatrul a fost și a rămas, într-o anumită măsură, un „mesager stăruitor al valorilor umane cardinale, al curățeniei spirituale și morale a individului și a societății”, oferind „mostre purtătoare de valori, nu în mod didacticist, ci prin propria sa structură și oglindire de natură artistică”.⁹ Cu toate acestea, în peisajul contemporaneității, se întrevide o problemă la nivelul receptării mesajelor unor spectacole de teatru, care par a se

---

⁴ cf. Ömer Adigüzel, Romi Domkowsky, Ute Handweg, Klaus Hoffmann, Gerd Koch, Sinah Marx, Inci San în: „Internationales Übereinkommen über das Verhalten und zur Ethik von Theaterpädagoginnen und Theaterpädagogen (ÜVET)”, 2011, p. 2, disponibil la URL: <http://www.bag-online.de/aktuell/uevet-deutsch.pdf>, la 24.05.2013.

⁵ cf. Lars Göhmann, *Theatrale Wirklichkeiten*, Aachen, Editura Mainz, 2004, p. 120

⁶ v. Anja Seifert, „Theaterpädagogik als Methode der Gewaltprävention in der Schule”, în Werner Helsper, Christian Hillbrandt, Thomas Schwarz (ed.) *Schule und Bildung im Wandel: Anthologie historischer und aktueller Perspektiven*, Wiesbaden, Editura VS, 2009, p. 209.

⁷ v. Lars Göhmann, *Theatrale Wirklichkeiten*, pp. 57-58.

⁸ v. *Ibidem*, p. 57

⁹ v. Alexandru Tatai, *Creativitatea actorului. Dimensiunea formativă*, Târgu-Mureș, Editura Universității de Artă Teatrală, 2009, p. 12.

contura, în mod paradoxal, ca vid și plenitudine. S-a observat că teatrul pare să fi atins un „statut de practică minoritară” și să-și fi pierdut din forța lui de „mediu de comunicare în masă” de odinioară. Anumite forme de manifestare teatrală se demonstrează a fi inaccesibile unui public neavizat, unui public educat într-un mediu social captivat de rețele de socializare virtuale, de valori *de consum* și de viteza imaginilor succesive. Condiționat, într-o mare măsură, de „eliberarea unor energii ale imaginației active”, teatrul solicită publicului său toate resursele necesare în procesul de receptare și de decodare a mesajelor și a semnelor acestuia, astfel încât, pentru a facilita *procesarea* produselor artistice, se întrevide necesitatea unor mijloace de formare și de educare a publicului, o educație estetică, o educație teatrală.¹⁰

Înfățișându-se ca o „fereastră” spre mintea, spiritul și sufletul omului și conferind „viață învățării”¹¹, teatrul devine, în arealul pedagogiei teatrale, și un mijloc de formare care presupune multiple procese de învățare.¹² Pedagogia teatrală își propune, prin urmare, nu doar să creeze o punte de formare între arta teatrală și individ, să fie un mediator și un mesager al valorilor estetice, morale și etice, prin forma sa manifestată, cât și să formeze – prin conținut și proces de realizare. S-a observat că prin intermediul teatrului pot fi dezvoltate competențe și abilități în raport cu cerințele teatrului ca formă artistică¹³ și educate valori pentru viață, precum: cunoașterea semenilor, conștientizarea ținutei corporale, modalități de exprimare verbală, încredere de sine și comportament social.¹⁴ Devine astfel evident faptul că prin intermediul pedagogiei teatrale se pot atinge cel puțin șase din cele opt competențe fundamentale pentru învățarea pe tot parcursul vieții: comunicare în limba maternă, în limbi străine, capacitatea de a învăța procesul de învățare, competențe sociale și civice, simțul inițiativei, al antreprenorialului, precum și conștiința și expresia culturală.¹⁵

Ca formă a *educației pentru teatru*, pedagogia teatrală se referă la pregătirea profesională pentru o meserie în domeniul artei teatrale. Dat fiind faptul că pregătirea

---

¹⁰ cf. Hans-Thies Lehmann, *Teatrul postdramatic*, traducere din limba germană de Victor Scoradeț, București, Editura Unitext, 2009, pp. 5- 6.

¹¹ cf. Jane Alexander la „ATHE Conference 1997”, 1997, disponibil pe URL: <http://www.hendrix.edu/theatrearts/>, la 07.05.2013.

¹² v. Doris Eberhardt, *Theaterpädagogik in der Pflege: Pflegekompetenz durch Theaterarbeit entwickeln*, Stuttgart, Ed. Georg Thieme, 2005, p. 12

¹³ v. Eckart Liebau, „Theatrale Bildung. Produktions- und rezeptionsästhetische Perspektiven der darstellenden Künste“, 2008, în Wolfgang Schneider (ed.), *Theater und Schule: Ein Handbuch zur Kulturellen Bildung*, Bielefeld, Editura Transcript, 2009, pp. 56-59.

¹⁴ v. Eckart Liebau, Leopold Klepacki, Jörg Zirfas, *Theatrale Bildung: Theaterpädagogische Grundlagen und kulturpädagogische Perspektiven für die Schule*, Weinheim und München, Juventa, 2009, p. 118.

¹⁵ v. „Recomandarea 2006/962/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 decembrie 2006 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții”, 2006, disponibil pe URL: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_ro.htm, la 15.06.2013.

actorului – în special începând cu secolul al XX-lea – s-a conturat ca o pregătire a omului în vederea reproducerii sau a imitării unor situații inspirate din existența ființei umane și/sau raportate la realitate, am putut observa că *educația prin teatru și educația pentru teatru* se condiționează în mare măsură reciproc.¹⁶ În viziunile teoreticienilor, ale regizorilor, ale pedagogilor și ale practicienilor în spațiul teatral – printre care se numără Constantin Stanislavski, Jerzy Grotowski, Gavin Bolton, Dorothy Heathcote, Stella Adler, Lee Strasberg, Augusto Boal, Viola Spolin, Keith Johnstone, Peter Brook, Sanford Meisner etc., procesul de formare a actorului se concentrează asupra dezvoltării competențelor necesare individului în procese de comunicare, de înțelegere a ființei umane și a relațiilor interumane, a contextelor, a mecanismelor și a angrenajelor sociale, a competențelor intra- și interumane, devenite necesare îndeosebi într-o societate în care omul se confruntă și *concurează* cu standardele impuse de efectele mecanicizării. Instrumentarul specific procesului de creație teatrală și-a găsit utilitatea în spațiu *civil*, cu sau fără a ridica pretențiile unei creații de valoare artistică. Diferența dintre pregătirea specifică actorului și dezvoltarea personală a unui *civil* s-a conturat în jurul determinării, al scopurilor și al utilității de natură profesional-artistică. Calitatea de artist a actorului este potențată și validată de ceea ce se numește *talent, menire, sclipire* – acel *ceva*, care completează și armonizează un amalgam de însușiri, precum: intuiție, sensibilitate, spontaneitate, capacitate de adaptare, de transmitere a emoției, creativitate, imaginație, empatie, inteligență, dăruire, etc., folosit în scop artistic.

1.3. Mijloacele pedagogiei teatrale

Pornind de la faptul că omul este educat încă din primii ani de viață prin mijloace specifice fenomenului teatral, pedagogia teatrală își propune să facă uz de această predispoziție a omului și va opera prin mijloacele acesteia în scopuri educative.¹⁷

1.3.1. Drama și teatrul ca procedee

La prima vedere, diferența dintre pedagogia dramatică și pedagogia teatrală pare a se rezuma la nivel de concept. Detalierea instrumentelor utilizate în scop didactic va arăta că pedagogia dramei se constituie ca o ramură a ceea ce se contura în paginile anterioare ca educație înspre, pentru și prin teatru. Pedagogia teatrală include și face așadar uz de toate

---

¹⁶ cf. Lars Göhmann, *op.cit.*, p. 58.

¹⁷ cf. Bertolt Brecht, *Schriften zum Theater 4. Über den Beruf des Schauspielers. Anmerkungen zu den Stücken. Der Galilei des Laughton*, Frankfurt am Main, Editura Suhrkamp, 1963, p. 63-64

instrumentele acesteia, fie ca este vorba de educație prin dramă, dramă în educație, dramă instructiv-educativă, sociodramă etc., transcendând însă sfera de acțiune a acestora, datorită efectului informativ și reflexiv-formativ al spectacolului de teatru asupra spectatorului. Indiferent că este vorba de *educația prin dramă*, prin care Caldwell Cook îndeamnă spre analiză și reprezentare, spre acțiune și interpretare,¹⁸ de acele *Lehrstücke* brechtiene care solicită desfășurarea anumitor acțiuni, adoptarea anumitor atitudini, reproducerea anumitor discursuri etc. pentru a opera la nivel social,¹⁹ sau de *drama în educație*, propusă de Dorothy Heathcote cu scopul de a extinde înțelegerea cu privire la experiența vieții, de a reflecta anumite circumstanțe, de a dezvălui sensuri noi și mai profunde asupra lumii,²⁰ s-a putut observa că toate acestea se înscriu ca parte a pedagogiei teatrale, prin faptul că presupun o construcție și un mod de lucru specifice artei teatrale, cu sau fără a ridica pretenții cu privire la valoarea artistică a produsului teatral finit.

S-a mai putut constata că drama și teatrul ca acțiune s-au dovedit mijloace eficiente atât în procese de învățare-predare, cât și în scopuri terapeutice și sociale, ca exemple stând practici și teorii promovate de Gavin Bolton, Dorothy Heathcote, J.L.Moreno, Paulo Freire, Augusto Boal, Bertolt Brecht etc., prezentate în scopul vizat. Practica teatrului permite nu doar o varietate de experiențe și de conținuturi educative, ci și experiența procesului de formare în sine și, experiența jocului ca dimensiune – antropologic și cultural – fundamentală a existenței umane. Interdisciplinaritatea caracteristică teatrului și faptul că poartă cu sine varietatea altor forme artistice oferă proceselor didactice complexitate atât la nivel de conținut, cât și din punct de vedere cultural.²¹ Pe de altă parte, s-a putut observa că pedagogia teatrală își asumă sarcina de a analiza, a traduce și a face transparente – pentru subiecții implicați în practica teatrală – funcții și coduri ale comunicării, de a educa prin acțiune și reflecție, dar și prin preocuparea conștientă cu sinele în *circumstanțe teatral-reale*.

1.3.2. Spectacolul de teatru

Prin jocul actorilor, teatrul se consumă și ca „intenționalitate a exhibării unui interior intim al ființei dintr-o lume care îl definește și îl descrie”, iar spectatorul, comparând ceea ce

---

¹⁸ v. Caldwell Cook, *The Play Way .An Essay In Educational Method*, New York, Frederick A. Stokes Company, 1917, p. 5 și pp. 184-185, disponibil la URL: <http://archive.org/stream/playwayanessayi00cookgoog#page/n23/mode/2up>, la 07.05.2013.

¹⁹ v. B. Brecht, *op.cit.*, p. 78

²⁰ v. Betty Jane Wagner, *Dorothy Heathcote: Drama as a Learning Medium*, Washington D.C., National Education Association, 1976, p.147.

²¹ cf. Eckart Liebau, „Theatrale Bildung. Produktions- und rezeptionsästhetische Perspektiven der darstellenden Künste“, 2008, în Wolfgang Schneider (ed.), *op.cit.*, pp. 56-62.

vede cu propria lume, își află „calea ce aruncă lumină spre un spațiu originar”.²² S-a evidențiat faptul că teatrul permite, dincolo de experiența actantului în proces și de calitatea sa de mesager al valorilor, o experiență personală, prin identificare și reflecție; o „experiență a experienței” prin „empatie chinestezică”, fiecare trăind spectacolul la nivel emoțional și rememorându-l cu implicațiile personale și ambiguitatea vieții cotidiene.²³

1.3.3. Jocul în pedagogia teatrală: joc, exercițiu și improvizație

Un alt reper cu privire la mijloacele pedagogiei teatrale, îl constituie jocul, sub forma exercițiilor și a improvizațiilor specifice pregătirii actorului, dar și a jocurilor împrumutate din arealul pedagogiei jocului. Pentru a evidenția faptul că aceste jocuri *împrumutate* servesc procedurii pedagogiei teatrale drept preambul sau punct de pornire, au fost notate exemple privitoare la modul de adaptare și de dezvoltare al acestora în perspectiva operațională a pedagogiei teatrale.²⁴ Între acestea se numără jocurile formulate de Keith Johnstone sub semnul „sport-play”-ului, al spontaneității, al competiției și al improvizației, urmărind îmbunătățirea abilităților de relaționare interumană, de *funcționare* a omului, încurajarea sustenabilă a interacțiunii umane ș.a.m.d.²⁵ Asemenea lui, și Viola Spolin propunea dezvoltarea unor abilități și tehnici personale pentru și prin joc, oferind un ansamblu larg jocurilor de orientare, de cunoaștere, de memorie, de stimulare a simțurilor, de localizare sau de corporalizare a emoțiilor.²⁶ Notate ca atare, „jocurile pentru actori și non-actori” propuse de Augusto Boal se numără printre cele mai des întrebuințate în pedagogia teatrală. Acesta propune exerciții musculare, senzoriale, de memorie, de imaginație, de emoție, jocuri de relaxare, de încălzire vocală, ideologică și emoțională, de integrare în grup, de improvizație, de dezinhibare etc., pentru a pregăti ființa umană și a transforma realitatea²⁷, care se dovedesc necesare în evoluția fiecărui individ, actor sau non-actor.

---

²² v. Sorin Crișan, *Teatru, viață și vis. Doctrină regizorală. Secolul XX.*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2004, pp.8-10.

²³ cf. Eugenio Barba, *Casa în flăcări: despre regie și dramaturgie*, traducere de Diana Cozma, București, Editura Nemira, 2012, pp. 62-66.

²⁴ cf. Elisabeth Hagl, „Theaterpädagogik im Kontext einer lebendigen Lernkultur. Möglichkeiten theaterpädagogischer Projekte in der Schule zur Realisierung einer lebendigen Lernkultur”, 2006, p. 54, disponibil la http://www.lebenlernen.org/8_dokumente/literatur_studienabschlussarbeiten/theaterpaedagogik_lernkultur.pdf, la 15.04.2013.

²⁵ cf. Keith Johnstone, *Theaterspiele. Spontaneität, Improvisation und Theatersport*, Berlin, Editura Alexander, 2011, p. 33.

²⁶ v. Viola Spolin, *Improvisationstechniken für Pädagogik, Therapie und Theater.*, traducere în limba germană de Michael Sauerbrei, Paderborn, Junfermann, 2005, passim.

²⁷ v. Augusto Boal, *Jocuri pentru actori și non-actori. Teatrul Oprimaților în practică*, traducere din franceză de Eugenia Anca Rotescu, București, Fundația Concept, 2005, passim.

1.4. Parametrii pedagogiei teatrale

Sub rezerva limitelor în încercarea definirii domeniului, lucrarea oferă câteva exemple de opțiuni de implementare a mijloacelor pedagogiei teatrale, în funcție de obiectivele urmărite: pornind de la scopul promovării, al receptării și al comprehensiunii actului artistic, la procese de predare-învățare, la dezvoltarea de competențe sociale și culturale, dar și în raport cu domenii ocupaționale precum îngrijirea medicală, și până la procedee psihoterapeutice sau de dezvoltare personală a persoanelor cu dezabilități.

2. Cadrul practic

Pedagogia teatrală – o metodă de pregătire în vederea facilitării procesului de integrare a absolvenților în câmpul muncii și a colaborării de succes pe plan profesional

Studiul explorator și-a propus să ofere o mostră asupra posibilităților de care dispune pedagogia teatrală în procese de conștientizare, facilitare, stimulare, dobândire, antrenare sau dezvoltare a unor abilități la nivel individual și colectiv, a unor competențe precum gândirea critică, comprehensiunea, comunicarea, relaționarea, socializarea, învățarea, etc., în funcție de domeniile care compun și determină intenția implementării.

2.1. Argument

Pornind de la declarația avizată de ATHE²⁸ Board of Governors, conform căreia în învățământul superior studiile în teatru și performance – studii încadrate în sfera de acțiune a ceea ce numim în prezenta lucrare *pedagogie teatrală* – oferă studenților posibilitatea de a dezvolta abilități-cheie pentru viață, utile nu doar în raport cu viața cotidiană, ci și într-o gamă largă de profesii, acest studiu își propune să supună anchetei aplicabilitatea și utilitatea tehnicilor pedagogiei teatrale la nivel de pregătire personală pentru viața profesională.²⁹

2.2. Stadiul actual al cercetărilor

Printre cercetările care au inspirat demersul metodologic al prezentei lucrări se numără un experiment pilot cu privire la eficiența dramei adaptate în procesul de dezvoltare a competențelor creative și a gândirii critice, realizat de James McKinnon și asistentul său

---

²⁸ The Association for Theatre in Higher Education

²⁹ cf. The Association for Theatre in Higher Education, „Theatre Studies In Higher Education: Learning For A Lifetime”, 2012, disponibil pe URL: <http://oaa.osu.edu/assets/files/documents/Theatre-POA.pdf>, la 26.04.2013.

Ralph Upton,³⁰ „studiul longitudinal cros-cultural”, intitulat: „Activitățile dramatice dezvoltă Competențele Cheie de la Lisabona în educație”. Acesta propune măsurarea efectelor teatrului și a dramei educaționale în diferite culturi în raport cu dezvoltarea competențelor de comunicare în limba maternă, de învățare, cele interpersonale, interculturale, sociale și civice, spiritul antreprenorial și expresia culturală.³¹ Printre cercetările menționate se numără de asemenea ancheta fenomenologică asupra atitudinilor persoanelor implicate în activități cu specific teatral realizat de Ioannis Grammatopoulos și Martina Reynolds³² și un experiment condus de Amy Cuddy cu privire la modul în care „nonverbalul determină ceea ce credem și simțim față de noi înșine”³³.

2.3. Obiective

Obiectivul principal al acestei cercetări îl constituie verificarea aplicabilității, a utilității și a eficacității implementării metodei de pregătire mijlocite de instrumentarul pedagogiei teatrale, ca o completare la pregătirea de specialitate, în vederea facilitării integrării absolvenților în câmpul muncii și a colaborării de succes pe plan profesional. Testarea obiectivului principal de cercetare este facilitată de investigarea factorilor ce o determină. Aceștia se constituie drept obiective secundare: evaluarea impactului instrumentelor pedagogiei teatrale asupra identificării, a conștientizării, a stimulării și a însușirii unor abilități interpersonale și intra-personale – stabilite în acord cu cerințele pieței forței de muncă și nevoile colectivului supus observării, asupra procesului de autocunoaștere și evaluarea percepției privind utilitatea, beneficiile și necesitatea implementării unui astfel de atelier în cadrul unor instituții de învățământ superior universitar cu profil de studii real.

---

³⁰ cf. James McKinnon, Ralph Upton, „Does Adaptive Dramaturgy Offer a Productive Model for Developing Creative and Critical Thinking Skills?”, la „Methodology”, în *New Zealand Journal of Research in Performing Arts and Education: Nga Mahi a Rehia*, 2013, disponibil pe URL: <http://www.drama.org.nz/?p=3792>, la 04.05.2013.

³¹ cf. Chris Cooper (ed.), „Making a World of Difference. O resursă DICE pentru practicienii din Teatrul și Drama în Educație. Drama Improves Lisbon Key Competences in Education”, 2010, pp. 7-23, disponibil pe URL: <http://www.dramanetwork.eu/>, la 22.07.2013

³² cf. Ioannis Grammatopoulos, Martina Reynolds, „The experience of drama: Why do people become involved with it? A phenomenological investigation of individuals' involvement with drama and its meaning”, pp. 110-122, în *Applied Theatre Research*, 2013, disponibil pe URL: <http://www.ingentaconnect.com/content/intellect/atr/2013/00000001/00000001/art00009?crawler=true>, la 22.04.2013

³³ cf. Amy Cuddy, „Your body language shapes who you are”, 2012, disponibil pe URL: http://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_shapes_who_you_are.html, la 22.04.2013

2.4. Metodologie

Pentru a asigura obiectivitatea în rândul cercetărilor efectuate în domeniul dramei și al artei,³⁴ a fost efectuat un studiu explorator cu metode de cercetare mixte. Acestea au fost inspirate din tehnica experimentului activ direct, în care factorii experimentali sunt introduși de cercetător,³⁵ și de „cercetarea-acțiune” (action research), în care este urmărită reflecția directă asupra activității și în care participanților le sunt atribuite calități de co-cercetători.³⁶ În vederea colectării de date, a analizei și a interpretării acestora, s-a făcut uz și de observația cercetătorului în analiză comparativă cu raționamentele specifice exercițiilor propuse și de feedback-ul participanților. Măsurarea variabilelor dependente – înainte și în urma intervenției – a fost realizată prin intermediul unui chestionar cu întrebări deschise și închise.

2.5. Demers investigativ

Lucrarea descrie pașii unui demers investigativ-experimental organizat în Sibiu³⁷ și constituit sub forma unei ședințe de jocuri - denumită în continuare *atelier*, precedată și urmată de completarea unui chestionar pentru cercetare longitudinală. (v. *figura 1.*)

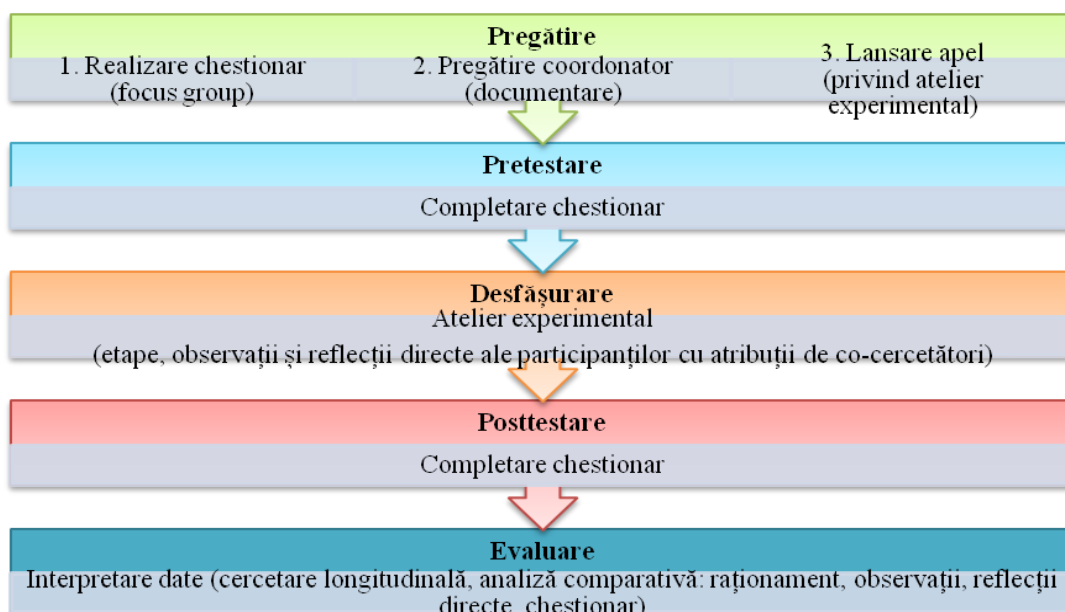

Figura 1. Strategia demersului investigativ

³⁴ v. David Best, „Research in Drama and The Arts in Education: The Objective Necessity – Proving it!” în John Somers (ed.), *Drama and Theatre in Education: Contemporary Research*, North York/Canada, Captus Press, 1996, p. 21.

³⁵ v. Ioan Cauc, Beatrice Manu, Daniela Pârlea, Laura Goran, *Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de colaborare*, București, Editura Fundației România de Măine, 2007, p. 111.

³⁶ cf. Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morrison, *Research Methods in Education*, Londra/New York, Routledge, 2011, p. 129.

³⁷ Atelier experimental organizat la data de 10. 05.2013. Eșantion: 12 studenți - profil de studii real; an de studii: III; specializare: „Inginerie Economică în Domeniul Mecanic”.

În ceea ce privește atelierul în sine, acesta a fost împărțit în două etape: cea dintâi desfășurându-se pe o durată de aproximativ o oră și cea de-a doua pe o durată de aproximativ o oră și jumătate. În prima etapă s-a urmărit informarea participanților cu privire la natura și la modul de realizare a experimentului, acomodarea, încălzirea și îndepărtarea barierelor false dintre indivizi, pentru a facilita exprimarea liberă și crearea unei atmosfere de lucru familiare și creative. Printre jocurile utilizate în această etapă se numără: mersul prin sală, întâlnirea, cerc și minge imaginară, încălzire de tip marionetă, modalități de a spune „da” și oglinda în doi.

Etapa a doua a atelierului s-a desfășurat după o pauză de zece minute și a concentrat mai multe elemente educativ-instructive: relaționare, concentrare, armonizare, comunicare, reflecție, cunoaștere și autocunoaștere, conștientizare, problemă-soluție și valoare, apreciere. Toate jocurile propuse urmau să fie abordate în continuare sub rezerva titlului de experiment și, astfel, de identificare prin reflecție a potențialelor abilități antrenabile prin intermediul acestei metode pedagogice. Pornind de la premisa că este important ca participanții să conștientizeze conținuturile educativ-formative și să le poată raporta la viața personală sau profesională,³⁸ aceștia au fost solicitați să identifice utilitatea jocurilor la nivel individual și colectiv în raport cu aspectele vieții cotidiene. Printre scopurile urmărite în această etapă se numără: conștientizarea valorii acțiunii prin reflecție, stimularea unui proces de cunoaștere, de auto-cunoaștere, stimularea sentimentului de încredere, angajarea și antrenarea capacității de analiză critică și de a comunica etc.

2.6. Discurs interpretativ

Mijloacele pedagogiei teatrale ca metodă de pregătire au avut un grad de acceptare ridicat în rândul participanților. Evaluarea cu privire la conștientizarea posibilităților pedagogiei teatrale ca metodă complementară de pregătire pentru viața profesională a indicat că gradul de relevanță acordat a comportat în urma atelierului o creștere de 22% a valorii medii atribuite.

Pentru a determina aplicabilitatea, utilitatea și eficiența mijloacelor pedagogiei teatrale în scopul propus cercetării, s-a evaluat impactul atelierului asupra conștientizării importanței, stimulării, antrenării și dezvoltării competențelor de natură socială și emoțională în raport cu activitatea profesională. Rezultatele investigațiilor efectuate sugerează o creștere a gradului de importanță atribuit competențelor de natură socială (notate drept *foarte importante*) de 50%

---

³⁸ cf. Doris Eberhardt, *op.cit.*, p. 39.

față de nivelul obținut în urma pretestării, iar în cazul competențelor de natură emoțională o creștere de 75% (creștere pretestare- posttestare cu privire la competențe notate drept *foarte importante*).

Consecvența cu care participanții au răspuns la întrebările chestionarului și valorile acordate atributelor interpersonale și intra-personale supuse cercetării au comportat o creștere ca urmare a declanșării unui proces de conștientizare a importanței cu privire la comunicarea nonverbală, autocunoaștere, la încrederea în sine, la recunoașterea, valorificarea și la controlul emoțiilor, la empatie, atitudine corporală etc.. În ceea ce privește, de exemplu, gradul de importanță acordat *autocunoașterii*, în urma intervenției acesta a comportat o creștere de 55% față de momentul experimental inițial; 95% dintre participanți catalogând autocunoașterea în urma intervenției drept *foarte importantă* în raport cu succesul profesional³⁹. O modificare semnificativă a putut fi observată și în ce privește importanța *încrederii în sine*, valoarea acesteia comportând în urma atelierului creșterea maxim posibilă (toți participanții au atribuit valoarea de *foarte important*). În ceea ce privește stimularea și antrenarea încrederii în sine, s-a putut observa la autoevaluare o creștere ușoară la nivel colectiv, de la o medie inițială de 7.67 la 7.75, și la nivel individual de până la 50% față de valoarea inițială (cazul studentului 11⁴⁰).

Aplicabilitatea, utilitatea și eficiența mijloacelor au fost indicate și de evaluarea impactului atelierului asupra participanților, care a înregistrat la posttestare o valoare medie de 4,27 pe o scală gradată de la 1 la 5, în care cinci este valoarea maximă și reprezintă un impact considerat foarte ridicat. Tot în acest sens, s-a putut observa în urma analizei atitudinii studenților cu privire la atelierul experimental, că valoarea medie atribuită (de 3.75), avea să indice dorința acestora de a reexperimenta acest gen de experiență cu rezonanță în diferite situații de viață⁴¹.

În ceea ce privește beneficiile generate de atelier, acestea sunt susținute și de notările participanților cu privire la descrierea influenței experienței trăite, răspunsuri care sugerează recunoașterea valorii acestora din punct de vedere educativ-formativ și influența pozitivă a experienței: „m-a determinat”, „mă cunosc mai bine”, „am învățat”, „foarte bună metodă de a exersa”, „m-a ajutat”, „mi-am dezvoltat”, „mi-a sporit”, „m-a apropiat”, „mi-a dat mai multă încredere în mine”, „sunt mult mai” etc.⁴²

---

³⁹ v. student 3 și student 7 în Figura 2. *Harta mentală post-atelier*

⁴⁰ Această constatare este validată și de notările acestuia cu privire la influența activităților

⁴¹ v. în acest sens și „m-a ajutat pe mine personal, deoarece am învățat lucruri cu care mă întâlnesc în viața de zi cu zi”, student 5 în Figura 2 *Harta mentală post-atelier*

⁴² v. Figura 2. *Harta mentală post-atelier*

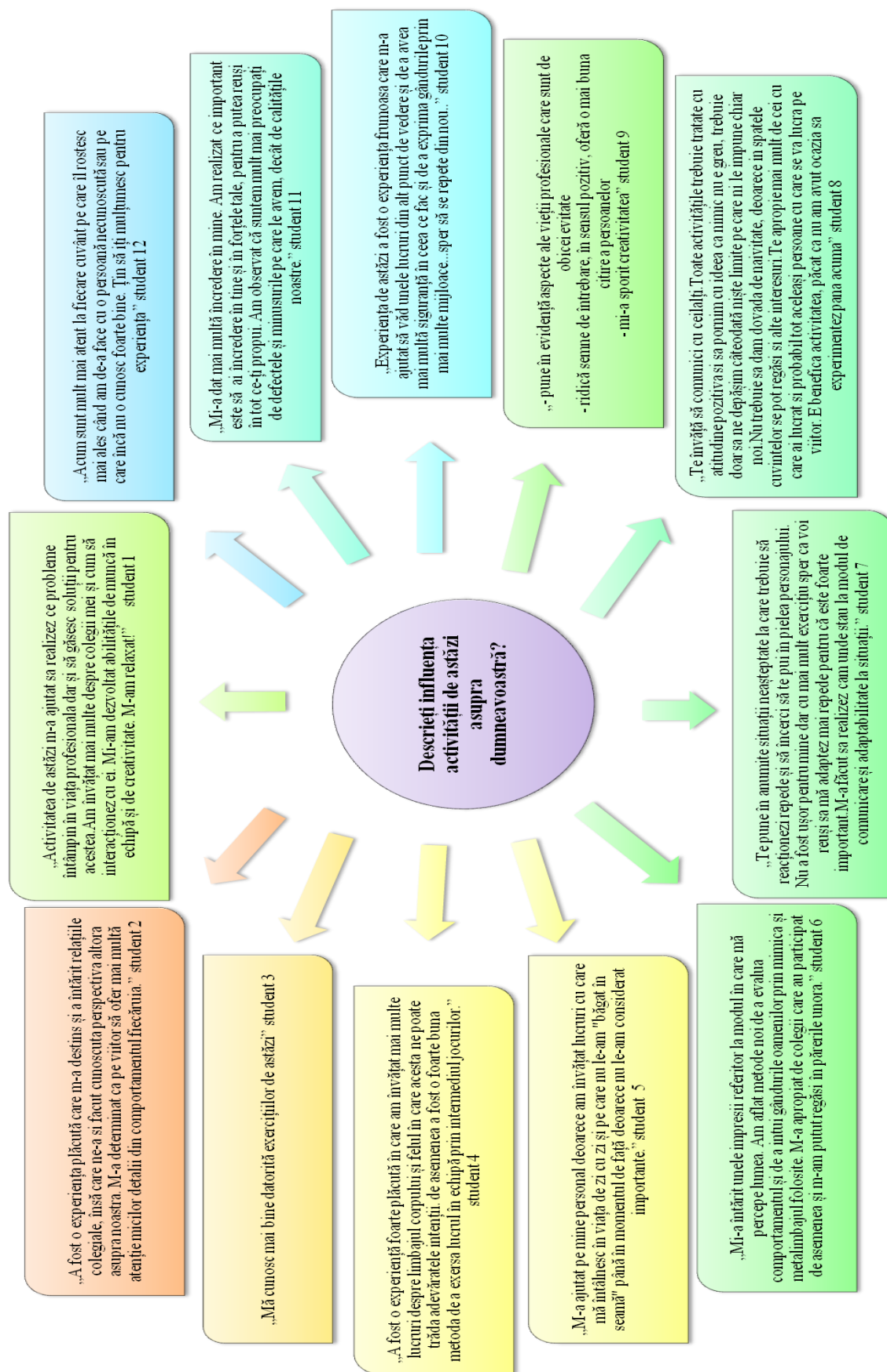

Figura 2. Hartă mentală post-atelier

Un alt factor în identificarea aplicabilității, a utilității și a eficienței mijloacelor pedagogiei teatrale se referă la evaluarea raționamentului alegerii și succesiunii exercițiilor/jocurilor/instrumentelor propuse în desfășurarea atelierului experimental în raport cu observațiile și cu feedback-ul direct al participanților în analiza comparativă cu privire la datele colectate prin intermediul chestionarului. În acest sens, s-a observat că participanții au identificat raționamentele exercițiilor propuse, iar răspunsurile oferite la completarea chestionarului de posttestare confirmă declanșarea proceselor de conștientizare, de stimulare și de antrenare la nivelul fiecărui individ, indicând eficiența structurii atelierului în atingerea scopului propus. Părerile notate de studenți cu privire la impactul atelierului asupra acestora vin să întărească raționamentul alegerii exercițiilor și rezultatele analizei obținute prin observarea efectuată de cercetător pe parcursul atelierului.

În urma acestui atelier experimental și a rezultatelor obținute prin intermediul diverselor instrumente de investigare utilizate s-au demonstrat, în limitele cercetării, aplicabilitatea, utilitatea și eficiența metodei de pregătire mijlocite de instrumentarul pedagogiei teatrale ca metodă de pregătire în vederea facilitării integrării absolvenților în câmpul muncii și a colaborării de succes pe plan profesional.

2.7. Limitele cercetării

Limitele prezentei cercetări practice se conturează în primul rând în jurul instrumentelor de investigare utilizate, dar și pornind de la natura poststructuralistă a experiențelor specifice practicii în teatru și performance. Asemeni „alchimiei evazive” în continuă mișcare, dincolo de momentul în care ar putea fi reprezentate la cerere, experiențele de acest gen nu pot beneficia de un set de reguli „pas cu pas” care să asigure succesul, nu pot fi reduse la un set de proceduri și nu pot fi traduse și aplicate în mod identic într-un alt context.⁴³ Tot astfel, nici acest studiu nu ridică pretenții cu privire la cunoaștere absolută și nu poate garanta rezultate similare în cazul reproducerii. Deoarece s-a recurs la un eșantion limitat, un număr redus de participanți și pentru că este imposibilă reproducerea atelierului în condiții identice (factori determinanți: coordonator, participanți, grup, context), cercetarea nu pretinde a oferi concluzii universal valabile, ci oferă rezultatele unui model de lucru supus analizei.

---

⁴³ v. Ian McCormick, „*Poststructuralist Performances* în *Research Methodologies for Drama Education*, ed. Judith Ackroyd”, disponibil pe URL: http://www.academia.edu/1869380/Poststructuralist_Performances_in_Research_Methodologies_for_Drama_Education ed. Judith Ackroyd, la 17.07.2013

2.8. Viitoare direcții de cercetare

Pornind de la prezenta cercetare ca *studiu pilot*, viitoarele direcții de cercetare s-ar concentra pe de-o parte pe verificarea modificărilor produse la nivel de construcție și de desfășurare a atelierului în cazul implicării unui număr mai mare de grupuri participante și asupra unei analize comparative a rezultatelor obținute în urma intervențiilor. Pe de altă parte, se vizează urmărirea gradului de dezvoltare a competențelor inter- și intrapersonale în raport cu un atelier desfășurat pe termen lung. Lucrarea menționează și alte două direcții de cercetare în sfera de acțiune a pedagogiei teatrale: ca mijloc de formare a actorului și ca mijloc de formare și informare în procese terapeutice și de integrare socială.

Concluzii

Lucrarea creează o imagine asupra a ceea ce presupune pedagogia teatrală ca domeniu de activitate, asupra instrumentarului acesteia și a perspectivelor definibilității acesteia. Este evidențiat faptul că metodele pedagogiei teatrale se nasc și se conturează la intersecția dintre pedagogie și teatru, acolo unde teatrul își asumă calitatea de formator, de mediator sau de translator reflexiv al unor virtuți și valori, unde spectacolul de teatru devine loc al întâlnirii, al contemplării și al dezvoltării sinelui și a lumii, unde procesul de creație artistică devine mediu al cunoașterii, al recunoașterii și al autocunoașterii, unealtă de dezvoltare personală și colectivă, și nu în ultimul rând acolo unde se dedică valorii artistice spre profesiune.

Pe parcursul acestei lucrări se evidențiază că pedagogia teatrală este marcată de interdisciplinaritate, beneficiind astfel de posibilități multiple cu privire la sfera de întrebuințare. Metodele acesteia comportă modificări în funcție de subiectul cărui i se adresează și de scopul pentru care militează, iar eficiența este influențată de deciziile coordonatorului și de factori dinamici specifici proceselor de învățare. În vederea unor rezultate de natură pozitivă, intervențiile pedagogiei teatrale solicită o conștiință profundă asupra efectelor pe care le poate avea o acțiune, determinată de un coordonator, care deține în acele momente trambulina și plasa acrobaților unui mic univers. Exemplul oferit prin intermediul studiului explorator apreciem că vine în sprijinul acestei teorii și oferă o mostră a activității, a aplicabilității, a eficienței și a utilității acestui domeniu de activitate.

Având în vedere cadrul teoretic și cel practic al acestei lucrări, dar și modificările survenite în urma atelierului experimental și notările făcute de participanți cu privire la beneficiile acestuia, se întrevede pe de o parte, necesitatea implementării acestui tip de intervenție într-un cadru instituționalizat, pentru a facilita atât procesul de integrare în viața

profesională, cât și pentru a stimula interesul tinerilor cu privire la valori estetice, sociale și emoționale prin intermediul unor sesiuni de tip focus, iar pe de altă parte posibilitatea de a se dezvolta calități intra- și interpersonale.

Lucrarea se încheie prin inserarea unor gânduri ale omului, actorului și coordonatorului de atelier cu caracter pedagogic-teatral, aflat în vârtejul cercetării științifice. Această notă personală s-a născut din dorința de a împărtăși câteva aspecte din culise, considerate relevante cu privire la efectele mijloacelor pedagogiei teatrale, și a căror lume fascinantă se situează dincolo de raționamentele ce au putut fi surprinse sub rigoarea instrumentelor științifice.

Bibliografie

- Adigüzel, Ömer ; Domkowsky, Romi ; Handweg, Ute; Hoffmann, Klaus; Koch, Gerd; Marx, Sinah; San, Inci „Internationales Übereinkommen über das Verhalten und zur Ethik von Theaterpädagoginnen und Theaterpädagogen (ÜVET)”, 2011, disponibil pe URL: <http://www.bag-online.de/aktuell/uevet-deutsch.pdf>, la 24.05.2013 ;
- Alexander, Jane, „ATHE Conference 1997”, 1997, disponibil pe URL: <http://www.hendrix.edu/theatrearts/>, la 07.05.2013;
- Barba, Eugenio, *Casa în flăcări: despre regie și dramaturgie*, traducere de Diana Cozma, București, Editura Nemira, 2012;
- Best, David, „Research in Drama and The Arts in Education: The Objective Necessity – Proving it! ” în Somers, John (ed.), *Drama and Theatre in Education: Contemporary Research*, North York/Canada, Captus Press, 1996;
- Boal, Augusto, *Jocuri pentru actori și non-actori. Teatrul Oprimaților în practică*, traducere din franceză de Eugenia Anca Rotescu, București, Fundația Concept, 2005;
- Brecht, Bertolt, *Schriften zum Theater 4. Über den Beruf des Schauspielers. Anmerkungen zu den Stücken. Der Galilei des Laughton*, Frankfurt am Main, Editura Suhrkamp, 1963;
- Cauc, Ioan; Manu, Beatrice; Pârlea, Daniela; Goran, Laura, *Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de colaborare*, București, Editura Fundației România de Mâine, 2007;
- Chelcea, Septimiu, *Metodologia elaborării unei lucrări științifice*, București, Editura Comunicare.ro, 2003;
- Cohen, Louis; Manion, Lawrence; Morrison, Keith, *Research Methods in Education*, Londra/New York, Routledge, 2011;
- Cooper, Chris (ed.), „Making a World of Difference. O resursă DICE pentru practicienii din Teatrul și Drama în Educație. Drama Improves Lisbon Key Competences in Education,”, 2010, pp. 7-23, disponibil la URL: <http://www.dramanetwork.eu/>, la 22.07.2013;
- Cook, Caldwell, *The Play Way .An Essay In Educational Method*, New York, Frederick A. Stokes Company, 1917, disponibil la URL: <http://archive.org/stream/playwayanessayi00cookgoog#page/n23/mode/2up>, la 07.05.2013;

- Crișan, Sorin, *Teatru, viață și vis: Doctrine regizorale. Secolul XX*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2004;
- Cuddy, Amy, „Amy Cuddy: Your body language shapes who you are”, 2012, material multimedia disponibil pe URL: http://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_shapes_who_you_are.html, la 22.04.2013;
- Eberhardt, Doris, *Theaterpädagogik in der Pflege: Pflegekompetenz durch Theaterarbeit entwickeln*, Stuttgart, Ed. Georg Thieme, 2005;
- Göhmann, Lars, *Theatrale Wirklichkeiten*, Aachen, Editura Mainz, 2004;
- Grammatopoulos, Ioannis; Reynolds, Martina, „The experience of drama: Why do people become involved with it? A phenomenological investigation of individuals' involvement with drama and its meaning”, în *Applied Theatre Research*, 2013, disponibil pe URL: <http://www.ingentaconnect.com/content/intellect/atr/2013/00000001/00000001/art00009?crawler=true>, la 22.04.2013;
- Hagl, Elisabeth, „Theaterpädagogik im Kontext einer lebendigen Lernkultur. Möglichkeiten theaterpädagogischer Projekte in der Schule zur Realisierung einer lebendigen Lernkultur”, 2006, disponibil pe URL: http://www.lebenlernen.org/8_dokumente/literatur_studienabschlussarbeiten/theaterpaedagogik_lernkultur.pdf, la 15.04.2013;
- Johnstone, Keith *Theaterspiele. Spontaneität, Improvisation und Theatersport*, Berlin, Editura Alexander, 2011;
- Lehmann, Hans-Thies, *Teatrul postdramatic*, traducere din limba germană de Scoradeț, Victor, București, Editura Unitext, 2009;
- Liebau, Eckart „Theatrale Bildung. Produktions- und rezeptionsästhetische Perspektiven der darstellenden Künste“, 2008, în Schneider, Wolfgang (ed.), *Theater und Schule: Ein Handbuch zur Kulturellen Bildung*, Bielefeld, Editura Transcript, 2009;
- Liebau, Eckart; Klepacki, Leopold; Zirfas, Jörg, *Theatrale Bildung: Theaterpädagogische Grundlagen und kulturpädagogische Perspektiven für die Schule*, Weinheim/ München, Juventa, 2009;
- Lysander, elev, Făgăraș, aprilie 2013;
- McCormick, Ian, „Poststructuralist Performances in Research Methodologies for Drama Education, ed. Judith Ackroyd”, disponibil pe URL:

http://www.academia.edu/1869380/Poststructuralist_Performances_in_Research_Methodologies_for_Drama_Education_ed._Judith_Ackroyd, la 17.07.2013;

- McKinnon, James; Upton, Ralph, „Does Adaptive Dramaturgy Offer a Productive Model for Developing Creative and Critical Thinking Skills?”, în *New Zealand Journal of Research in Performing Arts and Education: Nga Mahi a Rehia*, 2013, disponibil pe URL: <http://www.drama.org.nz/?p=3792>, la 04.05.2013;
- ***, „Recomandarea 2006/962/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 decembrie 2006 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții”, 2006, disponibil pe URL: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_ro.htm, la 15.06.2013;
- Seifert, Anja, „Theaterpädagogik als Methode der Gewaltprävention in der Schule”, în Helsper, Werner; Hillbrandt, Christian; Schwarz, Thomas (ed.), *Schule und Bildung im Wandel: Anthologie historischer und aktueller Perspektiven*, Wiesbaden, Editura VS, 2009;
- Spolin, Viola, *Improvisationstechniken für Pädagogik, Therapie und Theater*, traducere în limba germană de Michael Sauerbrei, Paderborn, Junfermann, 2005;
- Tatai, Alexandru, *Creativitatea actorului. Dimensiunea formativă*, Târgu-Mureș, Editura Universității de Artă Teatrală, 2009;
- The Association for Theatre in Higher Education, „Theatre Studies In Higher Education: Learning For A Lifetime”, 2012, disponibil pe URL: <http://oaa.osu.edu/assets/files/documents/Theatre-POA.pdf>, la 26.04.2013;
- Wagner, Betty Jane, *Dorothy Heatcote: Drama as a Learning Medium*, Washington D.C., National Education Association, 1976;
- Wildt, Beatrix; Hentschel, Ingrid; Wildt, Johannes, *Theater in der Lehre: Verfahren - Konzepte – Vorschläge*, Münster, Editura Lit, 2008;